

УДК 316.28:37.011.3-051]:316.42
С59

МАР'ЯНА СОКОЛ, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземних мов, Тернопільський
національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, Україна
ORCID ID 0000-0003-3876-026X
maryanasokol@ukr.net

ПАРАДИГМА ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

SOKOL MARIANA, Full Professor, DSc, Head of Department
of Foreign Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk
National Pedagogical University, Ukraine

THE PARADIGM OF FUNCTIONAL COMMUNICATION OF THE MODERN TEACHER IN THE GLOBALIZED SOCIETY

Стаття розглядає актуальну тему в сучасній освітній парадигмі, а саме питання професійної комунікації вчителів у контексті глобалізації. Автори розкривають ключові аспекти парадигми функціональної комунікації, включаючи виклики та можливості, які виникають в умовах зростаючої інтернаціоналізації та цифровізації освіти.

Дається аналіз впливу глобалізації на роль вчителя як комунікатора, висвітлюються стратегії, які вчителі можуть використовувати для підвищення якості комунікації в умовах міжнародної взаємодії та культурної різноманітності. Зокрема, стаття розглядає застосування сучасних засобів і технологій комунікації в освітньому процесі.

Ключові слова: освіта, парадигма, комунікація, учитель, інновації, глобалізація, навчання, спілкування.

Summary. The article examines a topical topic in the modern educational paradigm, namely the issue of teachers' professional communication in the context of globalization. The authors reveal the key aspects of the functional communication paradigm, including the challenges and opportunities that arise in the context of the growing internationalization and digitalization of education.

The article analyzes the impact of globalization on the role of the teacher as a communicator and highlights strategies that teachers can use to improve the quality of communication in the context of international interaction and cultural diversity. In particular, the article examines the use of modern communication tools and technologies in the educational process.

Key words: education, paradigm, communication, teacher, innovation, globalization, learning, communication.

Meta: вивчити аспекти функціональної комунікації сучасного вчителя, що передбачає аналіз джерел комунікативної та дотичних до неї галузей науки, з'ясування суті базових понять теорії і практики комунікації, висвітлити комунікативні паралелі у процесі професійної діяльності майбутнього педагога.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Динамічні зміни, соціально-економічні трансформації в усіх сферах життєдіяльності суспільства, реформування системи української освіти, запит на конкурентоздатного фахівця суспільної галузі, спроможного ефективно виконувати професійні обов'язки в нестандартних умовах зумовлюють виокремлення цілей і завдань, оновлення стратегії фахової підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. Приведення у відповідність

змісту навчання здобувачів вищої освіти до запитів і потреб глобалізаційного суспільства об'єктивно передбачає пошук продуктивних шляхів організації освітнього процесу на всіх рівнях вищої освіти.

Аналіз досліджень і публікацій.

Орієнтири якісної підготовки конкурентоспроможного сучасного фахівця окреслено в законодавчих і нормативних документах: Законі України "Про вищу освіту", галузевому Стандарті вищої освіти, Державній національній програмі "Освіта: Україна XXI століття", Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року.

Особливістю сучасної освіти в умовах інтеграції та цифровізації є формування універсального освітнього простору, умовність меж між національними освітніми системами, їхня адаптованість до взаємодії, пошуку спільного. Орієнтуватися в таких інноваційних реаліях може педагог, здатний налагоджувати комунікацію з усіма учасниками освітнього процесу, колегами з інших країн, зацікавленими особами (стейкхолдерами) тощо. У цьому контексті актуалізується багатовимірне поняття "функціональна комунікація" як прагматична компетентність, ціннісний орієнтир, підхід, інструмент, технологія і власне процес

взаємодії та організації освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під впливом сучасних цивілізаційних викликів змінюються ціннісні орієнтири та суспільні потреби. Система освіти як основа соціально-культурного відтворення суспільства адаптується до вимог сьогодення. В умовах інтеграції та глобалізації нівелюється культурна, расова, соціальна, релігійна, етнічна однорідність освітніх колективів. Часто неоднорідність освітнього простору (з погляду показників якості, особливостей учасників, методичних підходів, умов, технічних можливостей тощо) стає викликом для закладів освіти, управлінців і педагогів, котрі забезпечують освітній процес. Тож вагомим ресурсом реформування освіти є майбутні професіонали, суб'єктні характеристики яких одночасно виступають результатом і рушійною силою освітніх трансформацій. Цілі, що визначаються функціональними структурами, трансформуються у свідомості суб'єктів діяльності залежно від їхніх професійних і соціальних установок, критеріїв, норм, ціннісних орієнтувань, компетентностей тощо. У нашому дослідженні акцентовано увагу на окресленні парадигми функціональної комунікації майбутніх учителів у контексті зміни сучасних освітніх вимог.

У процесі дослідження подано парадигму функціональної комунікації майбутнього вчителя як сукупність теоретичних і прикладних основ професійного спілкування, що реалізується у вихованні та декларуванні особистісних і суспільних цінностей, нормах поведінки; формується під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема, через активну методичну та науково-пошукову діяльність, самовдосконалення, безперервну освіту, міжнародну мобільність, проєктну діяльність тощо.

Поняття "парадигма" (освітня, науково-педагогічна) – це "сукупність теоретичних положень, сформульованих в результаті конкурентної боротьби між різними підходами до розв'язання певних пе-

дагогічних проблем, на основі яких формувалися і реалізовувалися на практиці освітні та виховні моделі" (Сокол, Горенко & Боднар, 2021). На нашу думку, парадигми увиразнюють динаміку прискорення розвитку педагогічної науки, адже раніше вони існували впродовж сторіч, у XX ст. – десятиліть, а у XXI ст. їхня зміна відбуватиметься ще швидше, кількість зростатиме. Безумовно, зараз відбулася зміна парадигм в різних наукових галузях, що спонукало вчених до створення парадигмального підходу до вивчення її розвитку. Вироблено думку, що, на відміну від формаційного та популярного нині цивілізаційного підходів, парадигмальний базується не на соціокультурних детермінантах історико-педагогічного процесу, а на внутрішній логіці та тенденціях розвитку педагогічної науки з позицій генези, розвитку, взаємодії, трансформацій різних ідей, поглядів, концепцій.

У нашому дослідженні основні орієнтири парадигми функціональної комунікації майбутнього вчителя вбачаємо в реалізації науково-пошукової та методичної, проєктної діяльності, імплементації освітніх компонентів комунікативного спрямування, академічній мобільності. Далі детально розкриємо візію парадигми функціональної комунікації майбутнього вчителя на прикладі професійної мобільності, проєктної діяльності, специфіки деяких освітніх компонентів чинних освітніх програм.

Парадигма як серцевина комунікативної методики відповідає запитам і потребам сучасного соціуму, оскільки вможливує цілеспрямований розвиток у здобувачів освіти всіх видів мовленнєвої діяльності, надважливих у їхньому фаховому становленні, а також самореалізації як учителів. Ця парадигма характеризується практичною спрямованістю освітнього процесу в сучасному педагогічному університеті, оскільки передбачає підпорядкування змісту фахових дисциплін інтелектуальному розвитку здобувачів через опанування практико-орієнтованих освітніх компонентів, організацію

проєктної діяльності, упровадження завдань дослідницького, проблемно-пошукового та інтерпретаційного характеру, що стимулюють їх до різних видів комунікативної діяльності, формують надважливі комунікативні вміння й навички, зокрема, роботи в команді, ведення діалогу, вирішення конфліктних ситуацій, інтерпретування й аргументування конкретних понять, явищ і процесів.

Складність становить те, що комунікація як складний соціальний феномен є частиною загальної культури особистості, інтегрує здобутки суспільного та індивідуального життя людини. В освітньому процесі, спрямованому на перетворення зовнішніх норм у внутрішні надбання, комунікативна компетентність є однією з найбільш важливих, професійно значущих характеристик педагога. Відповідно, формування навичок функціональної комунікації майбутнього педагога – важливе завдання сучасного педагогічного університету. Отже, з огляду на запити суспільства та ринку праці щодо реформування освітньої галузі та реалії впровадження концепції необхідним є пошук наукових підходів до осмислення парадигми та структурно-функціонального наповнення ціннісної основи комунікації майбутніх учителів.

Освітній процес є системним і багатограним, передбачає взаємодію всіх його учасників (учителів, здобувачів, батьків, різних соціальних інституцій тощо). Взаємодію окремих осіб і груп людей, котрі здійснюють обмін знаннями, емоціями, результати діяльності вбирає поняття "комунікація". Комунікація в освітній галузі – це не тільки обмін інформацією, але і спосіб задоволення професійних, академічних та індивідуально-особистісних потреб. Проведені нами дослідження свідчать, що підґрунтя функціональної комунікації забезпечують аксіологеми партнерства, тобто: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у взаєминах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність

зв'язків); соціальне партнерство (рівність сторін, добровільність взяття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). Спільними для вчителя та учня є загальні вимоги, зумовлені необхідністю ефективно здійснювати комунікацію, взаємодіяти, динамізм, психологічна стійкість, відповідальність тощо.

У сучасному академічному середовищі функціональна комунікація відіграє важливу роль. Суттєвого значення набуває моніторинг очікувань, усвідомлення комунікативних потреб, перебігу та результатів комунікативної взаємодії, бар'єрів, які стоять на перешкоді впровадження методичних інновацій тощо. Усе, що роблять учасники освітнього процесу для вирішення стратегічних завдань розвитку, вимагає ефективного обміну інформацією.

Головною умовою функціональної комунікації є усвідомлення того, що можливість реалізації цілей взаємодії зростає, якщо вона правильно організована, створено атмосферу взаєморозуміння, довіри і співробітництва. Оволодіння навичками комунікативного впливу сприяє формуванню позитивного іміджу сучасного вчителя та допомагає досягати поставлених освітніх цілей. Сучасне середовище вимагає рівноцінно від учителя і учня розвинутих навичок спілкування, які відображають не тільки рівень комунікативної компетентності, забезпечують психологічну безпеку колективу, але й презентують функціональну комунікацію закладу в цілому. Поряд з іншими напрямками концепції комунікація впливає з мети і стратегії розвитку ЗЗСО, реалізується в освітньому процесі, автономних рішеннях, має свої власні цілі і програми. Функціональна комунікація відбиває настанови, забезпечує функціонування ЗЗСО як гармонійного організму в системі освіти.

Різновиди функціональної комунікації в умовах та їх формальна реалізація є ефективними лише за умови реалізації засадничих-професійних, комунікативних умінь: уміння справити переконливе враження, говорити, слухати, використовувати невербальні засоби (Сокол, Роз-

луцька & Петришина, 2021).

Функціональна комунікація дозволяє встановити зв'язки, налагодити комунікацію, сформувати освітній простір, систему обміну інформацією у шкільному середовищі та забезпечити потреби.

У ході нашого дослідження здійснено теоретичне і практичне осмислення функціональної комунікації майбутнього учителя як інтегративної властивості особистості, що корелює із взаємодією учасників освітнього процесу, творчим потенціалом учителя, його здатністю підтримувати доброзичливе ставлення до інших суб'єктів та проявляється в системі цінностей і норм поведінки, що формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, де зовнішні, – це рівень моральності суспільства, рівень умов праці та якості життя людей, що залежить від реалізації соціальної та кадрової політики держави, від рівня освіти, процесу професіоналізації кадрів тощо; внутрішні – рівень розвитку комунікативної культури (Sokol, Et al, 2021b).

Наші дослідження дають підстави розглядати два основні напрями формування ефективної комунікації майбутнього вчителя: перший – розвиток культури мови, мистецтва мовлення, етики комунікативної поведінки, високих моральних якостей та гуманістичного світогляду у процесі професійної освіти; другий – наявність у кожного фахівця певних особистісних якостей і стратегій поведінки, які сприяють досягненню цілей у спілкуванні з іншими людьми (Sokol, Et al, 2021a).

Інтеграційні тенденції сьогодення відображено в освіті полікультурністю, що призвело до загострення проблеми ідентичності на різних рівнях: національному, релігійному, мовно-комунікативному. Стабілізаційним чинником толерантності в освітній галузі стало втілення принципу полікультурності, який розглянуто нами як підґрунтя взаємодії носіїв різних культур або культуро-відповідних середовищ.

Визначальною характеристикою функціональної комунікації майбутнього вчителя є усвідомлення інди-

видуальних особливостей, "іншості" (зокрема комунікативної) учнів, колег, урешті, усіх учасників освітнього процесу, а також відмінності його мотивацій, інтенцій, фонових знань, коду (мови, жестів, символіки, умовних знаків тощо), певних труднощів у спілкуванні, пов'язаних з низькою ефективністю у соціальній взаємодії та навичками спілкування, посиленням стереотипних дій у різних видах діяльності та інтересах (Сокол, Спіридоула & Розлуцька, 2021). Критерії усвідомлення партнера спілкування як "чужого" базуються на основі різного інтелектуального, духовного розвитку, культури, головних кодів, змістів, опозицій і категорій з погляду ідентичності. Якщо розглядати комунікацію як прагнення до встановлення взаємодії між людьми, які відрізняються за багатьма ознаками, не дотримуються однакових уявлень і норм, то функціональна комунікація практично реалізується як стратегія налагодження і розвитку зв'язків між людьми, що передбачає обмін інформацією; певна стратегія взаємодії, спрямування досягнення взаєморозуміння між суб'єктами спілкування; регулятор поведінки, гарант шанобливого ставлення особистості до інших, їх розуміння, терпеливості та взаємоповаги; один з механізмів гармонізації особистих і професійних інтересів.

Перед педагогічними ЗВО з-поміж інших стоїть актуальне завдання – підготувати майбутнього педагога, науковця, гармонійної особистості сучасного суспільства в умовах глобалізаційної науково-освітньої галузі і транснаціонального інтелектуального простору. Для цього важливим є врахування умов інтернаціоналізації, у яких відбувається освітній процес загалом і професійне становлення здобувача зокрема (Сокол, Розлуцька & Петришина, 2021).

Головні принципи функціональної комунікації передбачають:

Цільове спілкування: учителі визначають конкретні цілі, яких хочуть досягти під час комунікації з учнями. Наприклад, це може бути роз'яснення нового матеріалу, розв'язан-

ня завдань або обговорення теми уроку.

Зрозумілість: учителі використовують доступну мову та ін. комунікативні засоби, щоб зробити інформацію зрозумілою для учнів. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня та пристосовувати спосіб комунікації під їхні потреби.

Взаємодія: функціональна комунікація підтримує активну взаємодію між учителем та учнем. Учителі стимулюють запитання, обговорення та взаємодію між учнями для збагачення навчального процесу.

Фідбек: учителі надають зворотний зв'язок щодо роботи учнів, допомагаючи їм поліпшувати свої навички і знання (*Dmytrenko, 2023*).

У сучасному світі різноманітність культур і національностей стає дедалі більш важливою складовою суспільства. Цей процес глобалізації привів до зміни в освітньому середовищі, де полікультурний освітній простір стає нормою. Майбутні вчителі стикаються з новими викликами, серед яких ключовим є здатність взаємодіяти та спілкуватися з учнями з різних культур і національностей. Міжкультурна комунікація стає важливим інструментом для інтеграції майбутніх учителів в цей різноманітний освітній простір. Міжкультурна комунікація - це процес обміну інформацією, ідеями та думками між представниками різних культур. У контексті освіти вона включає всі аспекти спілкування вчителя та учнів, які можуть належати до різних культурних, релігійних, мовних і національних груп (*Braslauskas, 2021*).

Міжкультурна комунікація важлива з кількох причин, а саме:

- розуміння різних культур, оскільки сприяє підвищенню рівня розуміння та поваги до різних культур;
- зміцнення міжкультурних взаємин: міжкультурна комунікація допомагає вибудовувати позитивні міжкультурні взаємини, що важливі в сучасному світі;
- підвищення якості навчання, коли вчитель глибше розуміє потреби та особливості кожного учня.

Отже, завдяки міжкультурній ко-

мунікації вчителі можуть отримувати інсайти в різноманітних поглядах, цінностях і переконаннях, що сприяє розвитку культурної компетентності (*Ihtiyar, 2018*).

Інтеграція майбутнього вчителя в полікультурний освітній простір потребує осмисленої підготовки та розвитку певних навичок міжкультурної комунікації:

- розуміння культурних відмінностей: майбутні вчителі повинні навчитися розрізняти різні культурні особливості, які впливають на спосіб сприйняття інформації, ставлення до навчання;

- адаптація педагогічного підходу: учителі мають уміти адаптувати свій педагогічний підхід до потреб кожного учня, ураховуючи індивідуальні особливості;

- створення міжкультурного середовища: учителі повинні створювати навчальне середовище, де різні культури отримують повагу. Це може включати організацію тематичних заходів, де учні діляться своїми традиціями і досвідом. Міжкультурне спілкування також сприяє особистому зростанню і розвитку, що спонукає виходити за межі своєї зони комфорту, кидати виклик своїм припущенням і розвивати емпатію до інших (*Hannon & D'Netto, 2007*).

У світі, який постійно змінюється та розвивається, сучасний учитель повинен вміти використовувати свої методи навчання та комунікації відповідно до глобалізаційних викликів і потреб сучасного суспільства. Парадигма функціональної комунікації відіграє важливу роль у досягненні цієї мети, відтак ми можемо виділити основні аспекти такого процесу: активна роль учителя: сучасний учитель повинен бути активним учасником навчального процесу, акцентуючи увагу на результаті і практичній користі, використовуючи комунікацію як інструмент досягнення навчальних цілей; зрозумілість і доступність: учителі повинні використовувати доступну мову і комунікативні засоби, щоб зробити інформацію зрозумілою для учнів; взаємодія та фідбек – взаємодія між учителем та учнями сприяє розвитку критичного мис-

лення та активному навчанню. Педагоги повинні стимулювати запитання, обговорення та взаємодію між учнями для збагачення навчального процесу; підготовка до глобального середовища – сучасний учитель має готувати учнів до життя у глобалізованому світі, де важливо розуміти та поважати різні культури, погляди. Функціональна комунікація стає ключем до вирішення цього завдання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У підсумку зазначимо, що парадигма функціональної комунікації має вирішальне значення для вчителя сучасності, котрий адаптується до викликів глобалізації. Цей підхід допомагає досягати кращих результатів у навчанні, створювати позитивне навчальне середовище та готувати учнів до життя у світі різних культур і можливостей. Отже, міжкультурна комунікація є важливою складовою підготовки майбутніх учителів в умовах полікультурного освітнього середовища. Вона сприяє побудові позитивних міжкультурних взаємин, розвитку культурної грамотності та забезпечує якісне навчання для учнів з різних культур і національностей. Правильне використання міжкультурної комунікації допоможе майбутнім педагогам стати справжніми агентами інклюзивної освіти. Відтак функціональна комунікація слугує ключовою парадигмою для майбутніх учителів, оскільки сприяє ефективному навчанню, залученню учнів, розвитку їх критичного мислення. Учителі, котрі вміють застосовувати цей підхід, мають можливість досягнути високих результатів у навчанні. Тому розвиток навичок функціональної комунікації є важливим завданням для майбутніх учителів і освітньої системи загалом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Сокол, М., Розлуцька, Г., Петришина, О. (2021). Професійна підготовка магістрів української філології в умовах інтернаціоналізації освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2 (49), 151–154. URL <https://doi.org/10.24144/2524->

0609.2021.49.151-154

Сокол, М., Горенко, І., Боднар О. (2021). Інноваційний підхід як функціональна складова толерантної міжкультурної комунікації майбутнього педагога. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 76. URL http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/part_3/25.pdf

Сокол, М., Спірідюла, М., Розлуцька, Г. (2021). Теоретико-педагогічні засади визначення поняття дитячого синдрому аспергера. *Освітні обрії*, 1. URL <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/issue/view/267>

Braslauskas, J. (2021). Developing intercultural competences and creativity: the foundation for

successful intercultural communication. *Creativity Studies*, 14 (1), 197–217. URL <https://doi.org/10.3846/cs.2021.14583>

Dmytrenko, K. (2023). Реалізація моделі формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійної комунікації у процесі педагогічних практик. URL <https://doi.org/10.46489/mpmotf-23-17-22>

Hannon, J. & D'Netto, B. (2007). Cultural diversity online: student engagement with learning technologies. *International Journal of Educational Management*, 21 (5), 418–432. URL <https://doi.org/10.1108/09513540710760192>

Ihtiyar, A. (2018). Interaction of intercultural service encounters. *Asia Pacific Journal of Marketing and*

Logistics, 30 (1), 2–22. URL <https://doi.org/10.1108/apjml-01-2017-0014>

Sokol, M. Et al. (2021). Features of Teacher's Syncretic Activity in the Conditions of Modern Higher Education. *Propositos y Representaciones. Journal of Educational Psychology*. URL <http://revistas.usil.edu.pe/index.php/pyr/article/view/1171>

Sokol, M. Et al. (2021). Methodological determinants of English-ukrainian translation in correctnesses. *Cattle practice*, 3. URL <http://www.cattlepractice.org/show.php?v=29&i=3>

Стаття надійшла 3.10.2023 р.
